

Stolni kultivari vinove loze u Hercegovini

Sažetak

Premda proizvodnja stolnog grožđa u Hercegovini ima dugu tradiciju, ono je trenutno jedan od najdeficitarnijih poljoprivrednih proizvoda. Obiteljska gospodarstva orijentirana su na uzgoj vinskih kultivara, ali površine pod stolnim grožđem permanentno se povećavaju. Sortiment je različit, od dobro poznatih i prokušanih do novijih, nedovoljno poznatih stolnih kultivara vinove loze. Pri izboru sortimenta potrebno je voditi računa o mnogim čimbenicima koji određuju smjer proizvodnje. Usprkos brojnim ograničavajućim utjecajima proizvodnju stolnog grožđa možemo smatrati perspektivnim i gospodarski isplativim poslom.

Ključne riječi: proizvodnja stolnog grožđa, stolni kultivari, izbor sortimenta

Uvod

U Bosni i Hercegovini više od 95 posto površina pod vinovom lozom nalazi se u južnim krajevima Hercegovine. Prema procjenama, u BiH se nalazi oko 4.000 hektara pod vinovom lozom od čega samo mali postotak pod nasadima stolnog grožđa. Proizvodnja stolnog grožđa je niska i kreće se u rasponu od 3.500 do 5.000 tona. Hrvatska primjerice godišnje proizvede oko 15.000 tona dok je na području EU na vrhu ljestvice Italija, s proizvodnjom od više od milijun tona. Više od 90 posto nasada nalazi se na krajnjem jugu Italije, u Apuliji i na Siciliji. Italija je nakon Čilea i SAD-a treća svjetska izvoznica stolnog grožđa jer više od 45 posto njene proizvodnje završi u izvozu. Premda ima povoljne klimatske uvjete za proizvodnju, BiH ne proizvodi stolno grožđe u dovoljnim količinama i uglavnom je orijentirana na uvoz. Jednim dijelom to je i razumljivo jer je uzgoj stolnog grožđa sve manje isplativ, troškovi proizvodnje su u stalnom porastu, a to uz prejaku konkurenciju i jak uvoznički lobi stvara malo prostora za zaradu. Za vrijeme bivšeg sustava, u eri velikih poljoprivrednih kombinata koji su s financijske strane bili pod stalnim nadzorom države koja je štitila domaću proizvodnju, uzgoj stolnog grožđa u Hercegovini u odnosu na sadašnje stanje bio je na zavidnoj razini. Danas se stolno grožđe uzgaja na manjim površinama koje se uglavnom nalaze u privatnom vlasništvu. Velike investicije koje prate tu proizvodnju u većoj mjeri ograničavaju njeno širenje. Osim toga, proizvodnja stolnog grožđa puno je složenija od uzgoja vinskih kultivara jer zahtijeva drugačiju tehnologiju uzgoja i njege uz veliko učešće ljudskog rada. Izgled i kakvoća stolnog grožđa moraju biti bez prijekora jer se osobito cijeni okus, miris, vanjski izgled, sposobnost podnošenja transporta i dobro čuvanje. A za čuvanje se odabiru srednje kasni i kasni kultivari koji imaju deblju pokožicu. Stolno grožđe zahtijeva posebne uvjete tijekom skladištenja u rashladnim komorama, s režimom temperature od -1 do 0 stupnjeva C i relativnom vlagom zraka od 90 posto. U takvim uvjetima skladištenja pojedini kultivari stolnog grožđa mogu se čuvati nekoliko mjeseci.

¹ Mr. sc. Nino Rotim, Mladen Gašpar, dipl. ing. agr., Federalni agromediteranski zavod Mostar, Biskupa Čule 10, 88 000 Mostar, Bosna i Hercegovina

Stolni kultivari zastupljeni u uzgoju na području Hercegovine

Kraljica vinograda bijela je, vrlo rana, srednje bujna sorta koja potječe iz Mađarske i koja je rasprostranjena u svim europskim vinogradarskim zemljama. Formira srednje velike, rahle grozdove piramidalnog oblika sa zlatnožutim bobicama, deblje kožice i hrustavog mesa s nježnim muškatnim mirisom. Prosječna težina grozda iznosi 200-400 grama, a sorta dozrijeva početkom kolovoza. Podnosi transport, ali duljim stajanjem gubi ugodan miris. Zbog svog karakterističnog okusa i mirisa taj izraziti stolni kultivar nerijetko se prerađuje u vino. Grožđe je veoma ukusno za potrošnju u svježem stanju. U hladnjači se može čuvati do mjesec dana. Usprkos nizu dobrih osobina posljednjih se godina površine pod ovom sortom rapidno smanjuju u korist novijih, kvalitetnijih kultivara.

Demir kapija je stolna sorta grožđa koja je nastala križanjem od sorte Kraljica vinograda. Formira grozdove male do srednje veličine, prosječne težine 150-250 grama. Grozdovi su srednje zbijeni s okruglim bobicama čija je pokožica zelenožute boje. Pokožica je srednje debela i čvrsta. Riječ je o najranijoj stolnoj sorti koja se uzgaja u Hercegovini jer ta srednje prinosa sorta prispjeva za berbu već u mjesecu srpnju. Grožđe dobro podnosi transport i ugodno je za jelo. Srednje je otporna prema bolestima i niskim temperaturama. Pri povoljnim uvjetima uzgoja krupnoća bobica izjednačuje se s krupnoćom materinske sorte - Kraljice vinograda.

Slika 1. Demir kapija

Ipak, u odnosu na Kraljicu vinograda ta je sorta malo otpornija na niske temperature.

Afus Ali je vrlo kvalitetna bijela stolna sorta koja potječe s Bliskog istoka. U Hercegovini je prilično zastupljena u uzgoju kako na velikim površinama, tako i na okućnicama. To je jedna od tipičnih sorti toplih područja pogodna za uzgoj na brajdama (odrinama). Formira krupne do vrlo krupne grozdove čija masa varira od 400-600 grama, premda nisu rijetki ni grozdovi od 2 kg. Bobice grozda su krupne, zlatnožute boje i malo su deblje pokožice. Pokožica je prekrivena obilnim pepeljkom i na njoj se primjećuju sitne točkice. Meso bobica izrazito je ugodnog okusa s malo većim sjemenkama. Sorta je malo kasnija u odnosu na ranije navedene što znači da dozrijeva u drugoj polovici mjeseca rujna. Spada u skupinu vrlo rodni kultivara. Zbog svog harmoničnog i osvježavajućeg okusa, ali i srednje otpornosti na bolesti i štetnike te dobre podnošljivosti transporta, taj se stolni kultivar ubraja među najcjenjenije na svijetu. U hladnjačama se može čuvati nekoliko mjeseci (90-120 dana). Veoma je osjetljiva na niske temperature. Uzgaja se u svim vinogradarskim zemljama Sredozemlja te u Kaliforniji.

Slika 2. Afus Ali

Muskat Italia je bijela sorta grožđa nastala 1911. godine u Italiji križanjem od sorte Muskat Hamburg. Riječ je o vrlo rodnoj sorti, nešto kasnijeg vremena dozrijevanja, a koja se posljednjih godina sve više uzgaja i širi po Hercegovini. Tomu pridonosi činjenica da se radi o vrlo ukusnom kultivaru za jelo, osvježavajućeg muskatnog mirisa i okusa. Masa grozda varira od 300-600 grama. Bobice grozda su krupne, jajolike s debelom pokožicom blijedožute boje. Peteljka je duga i debela. Sorta dozrijeva u drugoj polovici rujna. Sorta je slabe otpornosti na niske temperature, a osjetljiva je i prema pepelnici. Muskat Italia danas zauzima 50 posto ukupne talijanske proizvodnje stolnog grožđa i predstavlja njihov najznačajniji izvozni kultivar. Tomu pridonosi i činjenica da se u hladnjačama može čuvati i nekoliko mjeseci.

Victoria je novija sorta stolnog grožđa nastala u Rumunjskoj križanjem Cardinala i Afus Alia. Kako je dobivena križanjem dvije iznimno kvalitetne stolne sorte crnog i bijelog grožđa, stvorena je i iznimno kvalitetna sorta naziva Victoria, što u prijevodu znači pobjeda. U vrlo kratkom vremenskom roku u svim hercegovačkim rasadnicima zavladała je velika potražnja za navedenim kultivarom koji je potisnuo sve ostale stolne sorte grožđa. Danas se kultivar najviše uzgaja u južnoj Italiji premda je njegov uzgoj dosta raširen i u južnoj Africi te Kaliforniji. Sorta formira velike piramidalne grozdove srednje zbijenosti, s jako velikim cilindričnim ili elipsastim bobicama. Prosječna težina grozda iznosi 600-700 grama. Pokožica bobice je zelenožute boje dok je meso hrskavo, neutralnog okusa. Čitav je trs jako bujan i vrlo rodan. Victoria može ostvariti prirode od 20 t/ha i više. Sorta je idealna za transport čak i na daleka tržišta. Sazrijeva rano i to već sredinom kolovoza.

Slika 3. Victoria

Slika 4. Matilda

Matilda je također novija sorta loze dobivena križanjem Italije i Cardinala na Institutu za pokuse u voćarstvu sa sjedištem u Rimu. Sorta je bujnog rasta i formira srednje velike grozdove (600 grama) cilindrično-konusnog oblika. Bobica grozda je velika (6-7 grama) i ima eliptičan oblik s debelom pokožicom fine zlatnožute boje. Trsovi navedene sorte su bujni i vrlo rodni. Matilda je idealna za transport i čuvanje te se sve više širi po Hercegovini, dijelom zbog iznimne kakvoće, a dijelom zbog ranog sazrijevanja. Inače, sorta dopijeva jedan tjedan nakon Cardinala.

Ora je novija bijela sorta ranog vremena dozrijevanja. Potječe iz Francuske gdje je nastala križanjem od sorte Cardinal. Formira krupne grozdove cilindričnog oblika i prosječne težine oko 400 grama. Bobica grozda je srednje krupna i okrugla (4-5 grama). Meso bobica čvrsto je i sočno. Pokožica ima žuto-zelenu boju, tanka je i sklona pucanju. Kultivar dozrijeva koncem srpnja i početkom ko-

lovoza. Premda se radi o kvalitetnoj sorti dobre rodnosti, pogodnoj za uzgoj u toplijim područjima, u Hercegovini se nije pokazala perspektivnom u proizvodnji stolnog grožđa.

Slika 5. Ora

Slika 6. Prima

Prima je novija crna sorta vrlo ranog vremena dozrijevanja. Nastala je križanjem od sorte Cardinal i službeno je priznata 1996. godine. Odlikuje je bujan rast i dobra rodnost. Formira velike, srednje zbijene grozdove cilindričnog oblika. Prosječna težina grozda iznosi 300-600 grama. Bobice grozda blago su ovalnog oblika. Meso bobica čvrsto je i sočno. Pokožica je tanka i ima ujednačenu tamnoplavu boju, s pepeljastim maškom. Sorta u uvjetima Hercegovine dozrijeva u drugoj polovici srpnja.

Cardinal je crna sorta vinove loze koja je nastala u Kaliforniji 1939. godine, odakle je proširena u sve vinogradarske zemlje koje uzgajaju stolne kultivare. Odlikuje je veliki rastresit do srednje zbijen cilindrično-koničan grozd, prosječne težine 300-600 grama, premda grozdovi znaju dosegnuti težinu i od 1 kg. Peteljka grozda srednje je duljine i lako se otkida pri berbi. Bobice grozda su velike, okrugle tamnocrvene do blago ljubičaste boje, a meso bobica je čvrsto. Pokožica je prekrivena obilnim maškom, debela je i čvrsta. Sorta dozrijeva početkom kolovoza, a bere se gotovo 30 dana od početka šare pa do pune tehnološke zrelosti. Sorta je izuzetno rodna i uz osigurano navodnjavanje može ostvariti prirod od čak 25 t/ha. Dobro podnosi transport. Osjetljiva je na niske temperature te na plamenjaču i pepelnicu. Cardinal slovi za jednog od najboljih obojenih kultivara s ranim dozrijevanjem. Dakle, riječ je o jednoj od najukusnijih stolnih sorti, s time da moramo voditi računa kako je adekvatno zaštititi od napada osa. Cardinal je sklon polukružnom pucanju bobica oko peteljke ako u vrijeme zrenja padnu obilnije oborine. U hladnjači se može čuvati do mjesec dana.

Slika 7. Cardinal

Black magic je rana crna sorta koja se u Hercegovini uzgaja u zadnja dva desetljeća. Odlikuje je krupan grozd prosječne težine 450-600 grama i dobra rodnost. Bobica grozda je krupna, a sjemenke u bobicama su sitne, gotovo neprimjetne. Meso je hrskavo i sočno. Pokožica je izrazito tamne boje. U pojedinim godinama zbog lošije oplodnje na grozdu se javlja dosta sitnih bobica koje grozdovima umanjuju tržišnu vrijednost. Uravnotežen odnos šećera i ukupnih kiselina grožđu daju ugodan i osvježavajući okus. Sorta dozrijeva krajem srpnja odnosno početkom kolovoza. Sorta je osjetljiva na kasne proljetne mrazove.

Slika 8. Black magic

Slika 9. Lival

Lival je rani kultivar stvoren u Francuskoj koji je službeno priznat 1976. godine. Formira srednje krupne grozdove (prosječne težine oko 300 grama), cilindričnog i veoma lijepog izgleda. Grozdovi su srednje zbijeni, a bobica grozda je srednje krupna (4-5 grama). Meso bobice je umjereno čvrsto i vrlo sočno. Pokožica je tamnoplave boje. Sorta dozrijeva polovicom kolovoza. Nije osjetljiva na osipanje grozdova i pucanje bobica. U Hercegovini se uzgaja sporadično.

Muskat Hamburg je kultivar engleskog podrijetla, premda određeni podaci ukazuju da je prvotno uzgajan u hamburškim staklenicima, po čemu je i dobio naziv. Danas se uzgaja u svim vinogradarskim zemljama, a posebice u Grčkoj i Portugalu. Sortu odlikuju srednje veliki grozdovi, prosječne težine od 200-400 grama. Bobice grozda su srednje krupne i imaju izdužen oblik naglašenog muškarnog mirisa i skladnog okusa. Meso je sočno dok je pokožica tanka i ima plavoljubičastu do tamnoplavu boju. Dozrijeva u drugoj polovici rujna. Kao i Kraljica vinograda, ponekad se zbog muškarnog mirisa prerađuje u vino. Srednje je otporna na bolesti i dobro podnosi transport. U hladnjačama se može čuvati 60-90 dana. Dobro podnosi niske temperature zbog čega se uzgaja u područjima u kojim je ograničen uzgoj ostalih stolnih kultura. Osim toga, odlikuje ga i neredovita rodnost čime u znatnijoj mjeri gubi na gospodarskoj atraktivnosti.

Slika 10. Muskat Hamburg

Michele palieri je novija crna sorta grožđa koja je dobivena u Velletri križanjem Alphonse Lavallee i Red Malaga. Sorta dozrijeva odmah iza Cardinala i formira velike, cilindrično-piramidalne grozdove čija iznimno krupna crno-ljubičasta bobica svojom veličinom i oblikom najviše i podsjeća na navedenu sortu. Dozrijeva koncem kolovoza, a prosječna težina grozdova iznosi 600 grama. Okus tog novijeg kultivara je sladak s karakterističnim hrskavim, čvrstim mesom. Kultivar je idealan za transport, a zbog svoje manje privlačnosti za ose sve više istiskuje sortu Cardinal. Uostalom, tomu svjedoči i činjenica da je u Hercegovini sve više vinograda s tim kultivarom.

Slika 11. Michele palieri

Red globe je srednje kasni kultivar selekcioniran 1980. godine u Kaliforniji. Riječ je o vrlo zanimljivoj stolnoj sorti čiji je uzgoj potakla velika potražnja za njom na Dalekom istoku. Naime, potrošači u Aziji traže velike bobice grožđa jer ih gule prije konzumiranja dok im prisutnost sjemenki u bobicama ne predstavlja problem. Budući da je glavna odlika tog kultivara formiranje izrazito velikih bobica prosječne težine od 10-13 grama, jasno je zašto je sorta zauzela primat na spomenutom tržištu. Bobica je izrazito velika i okrugla pa podsjeća na globus, po čemu je sorta i dobila naziv. Meso bobice vrlo je čvrsto, neutralnog okusa i sočno, dok je pokožica debela i ima karakterističnu ružičasto-crvenu boju. Sorta formira velike grozdove prosječne težine 550-700 grama i odlikuje je dobra rodnost (18-22 t/ha). Dozrijeva u razdoblju od kolovoza do studenog. Osjetljiva je na pepelnicu i u Hercegovini se uzgaja sporadično.

Slika 12. Red globe

Izravno rodni hibridi

Ljubitelji vinove loze, hobisti i oni koji od grožđa i vina žive vole formirati brajde, pergole ili neki drugi povišeni sustav uzgoja vinove loze. U Hercegovini ipak prednjače vikendaši koji oko svojih klijeti, podruma, vikendica ili jednostavno na okućnici žele uzgajati nekoliko trsova vinove loze, što zbog zelenila i hladovine, što zbog vlastite proizvodnje grožđa. U tu svrhu u prošlosti obično bi se sadile sorte koje imaju veliki list (zbog hladovine) odnosno u novije vrijeme izravno rodni hibridi koje nije potrebno tijekom vegetacije tretirati pesticidima. Naime, izravno rodni hibridi ne zahtijevaju velike mjere njege u uzgoju, otporni su na niske temperature i mogu se uzgajati u različitim klimatskim uvjetima. Obično su kasnijeg vremena dozrijevanja i velike, redovite rodnosti. Manje su kvalitetni za konzumaciju u odnosu na ranije opisane stolne sorte jer uglavnom imaju visok sadržaj ukupnih kiselina

u groždanom soku i veći broj sjemenki u mesu bobice. S druge strane, produkcija vina za promet od grožđa izravno rodnih hibrida zakonom je zabranjena. Budući da se u Hercegovini cjepovi ne mogu nabaviti u rasadnicima i maloprodajnim trgovinama, proizvođači ih obično razmnožavaju zakopavanjem jednogodišnje rozgve u zemlju.

Literatura

- Boriss, H., Brunke, H., Kreith, M. (2006.). Table Grapes, History and Overview Agricultural Issues Center. University of California.
- Fazinić, N., Fazinić, Melita (1990.). Stolno grožđe, Poljoprivredni kombinat, Zadar.
- Gašpar, M., Raič, Anita (2012.): Pokus rezidbe stolnih sorti, Federalni agromediterranski zavod Mostar
- Ivančan, N. (2008.). Sorte stolnog grožđa, Glasnik zaštite bilja 6, Zagreb.
- Manzo, P., Ruggieri, L.M. (1986). First trailing of the early grape Matilde, Culture Protetti 15.(3): 47-52, Italy.
- Mirošević, N. (1993.). Vinogradarstvo, Nakladni zavod Globus, Zagreb.
- Reisch, B.I., D.V. Peterson, R.M. Pool and M.H. Martens (1993). Table Grape For Cool Climates, I.B. 234. Ithaca, N.Y. : Cornell University.
- Sokolić, I. (1992.). Prvi hrvatski vinogradarsko-vinarski leksikon, Vitagraf d.o.o., Rijeka.

Table grape cultivars in Herzegovina

Summary

Although the production of table grapes in Herzegovina has a long tradition, it is currently one of the most deficient agricultural products. Family farms are oriented to the cultivation of wine varieties, but areas with table grapes permanently have been increasing. The assortment is different, from well-known and tasted table grape cultivars to the latest, not enough known ones. During the selection of varieties it is necessary to take into account many factors that determine a direction of production. Despite numerous restrictive influences, production of table grapes can be considered as promising and economically profitable business.

Key words: production of table grapes, table grape cultivars, selection of varieties